

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ У НУШ

Семеног Олена Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8697-8602
Web of Science: E-2994-2018
Scopus: 57207763280

Дятленко Тетяна Іванівна,
кандидат педагогічних наук, учитель вищої категорії,
учитель української мови та літератури
ЗНЗ І–ІІІ ступенів «Гімназія № 34 “Либідь” імені Віктора Максименка»
ORCID ID: 0000-0002-0145-208X

Калинич Олеся Василівна,
заслужений учитель України, учитель-методист,
начальник управління освіти, релігій і у справах національностей виконавчого комітету
Хустської міської ради
ORCID ID: 0009-0006-3867-1733

У статті окреслено змістове та методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ.

Акцентовано увагу на питаннях якості шкільної мовної освіти в умовах воєнного стану, особливостях реалізації Концепції Нової української школи, основна риса якої – формувати оновлені знання й уміння застосовувати їх у реальних ситуаціях, життєвих та професійних ситуаціях, формувати ставлення на основі цінностей.

Зазначено, що створення сучасного освітнього середовища, впровадження в освітній процес НУШ інноваційних технологій та засобів навчання Концепції зумовлює оновлення підходів та осучаснення змісту професійної, методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ у закладах вищої освіти.

Окреслено оновлені освітні програми підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, що має міждисциплінарну та соціонімічну спрямованість, зорієнтована на сучасні наукові досягнення в галузі філології, педагогіки, методики викладання мови і літератури; враховує специфіку роботи вчителя української мови і літератури, який володіє фундаментальними знаннями й відповідними компетентностями в галузі педагогіки, психології, методики середньої освіти; здатний на високому професійному рівні забезпечувати компетентнісне навчання української мови, літератури та вирішувати завдання у професійній сфері, що характеризуються невизначеністю та комплексністю умов.

Окреслено оновлену робочу програму мовно-методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу, зокрема предметно-методичну компетентність як здатність: застосовувати поглиблені знання з теорії української мови, української літератури для вирішення професійних завдань, подавати власну інтерпретацію літературних (мовних) явищ; застосовувати когнітивно-дискурсивні вміння у створенні зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і писемній формах; застосовувати у продукуванні текстів різностильові та різножанрові одиниці з урахуванням комунікативної ситуації та комунікативного завдання; моделювати зміст навчання з української мови і літератури; формувати предметну і ключові компетентності й наскрізні вміння, ціннісні ставлення відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; добирати, використовувати, створювати ефективні методики й технології навчання, виховання і розвитку учнів; застосовувати, вдосконалювати, створювати доцільне дидактичне забезпечення освітнього процесу з урахуванням специфіки технологій електронного, мобільного й змішаного навчання.

На прикладі занять з курсу методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти продемонстровано вправи, які допоможуть урізноманітнити освітній процес з української мови і зробити його сучасним.

Ключові слова: підготовка, мовно-методична підготовка, майбутній учитель української мови і літератури, змістове та методичне забезпечення, освітня програма, навчання української мови у 7 класі, предметно-методична компетентність.

Semenog Olena, Dyatlenko Tetiana, Kalinich Olesia. Methodological Preparation of Future Teachers of Ukrainian Language and Literature for Teaching Students in Middle Grades of the New Ukrainian School

The article outlines the substantive and methodological support for the preparation of future teachers of Ukrainian language and literature for teaching students in the New Ukrainian School (NUS).

Emphasis is placed on issues of quality language education in the context of a state of war, peculiarities of implementing the Concept of the New Ukrainian School, the main feature of which is to develop updated knowledge and skills and apply them in real-life and professional situations, as well as to shape attitudes based on values.

It is noted that the creation of a modern educational environment, the implementation of innovative teaching technologies and tools of the NUSh in the educational process necessitate the renewal of approaches and modernization of the content of professional and methodological training of future teachers of Ukrainian language and literature for teaching students in the NUSh in higher education institutions.

Updated educational programs for the training of future teachers of Ukrainian language and literature are outlined, which have an interdisciplinary and socio-economic orientation, are oriented towards modern scientific achievements in the field of philology, pedagogy, language, and literature teaching methodology; take into account the specifics of the work of Ukrainian language and literature teachers who possess fundamental knowledge and relevant competencies in the field of pedagogy, psychology, and secondary education methodology; are able to provide competency-based teaching of Ukrainian language, literature, and solve tasks in the professional sphere characterized by uncertainty and complexity.

An updated working program of language and methodological training of future teachers of Ukrainian language and literature is outlined on the basis of a competency-based approach, in particular subject-methodological competence as the ability to: apply in-depth knowledge of Ukrainian language theory, Ukrainian literature to solve professional tasks, present their own interpretation of literary (linguistic) phenomena; apply cognitive-discursive skills in creating coherent monological and dialogical texts in oral and written forms; apply different stylistic and genre units when producing texts, considering the communicative situation and communicative task; model the content of teaching Ukrainian language and literature, English language; develop subject and key competencies and cross-cutting skills, values in accordance with mandatory student learning outcomes; select, use, create effective teaching, upbringing, and student development methodologies and technologies; apply, improve, create appropriate didactic support for the educational process taking into account the specifics of electronic, mobile, and blended learning technologies.

Using examples from the course of Ukrainian language teaching methodology in general secondary education institutions, exercises are demonstrated that will help diversify the educational process of Ukrainian language and make it modern.

Key words: preparation, future teachers of Ukrainian language and Literature, substantive and methodological support, educational environment, language and methodological training, teaching students in middle grades of the New Ukrainian School.

Вступ. Воєнні реалії стимулювали потужний сплеск розвитку і «переможну ходу української мови» як гаранта «зміцнення державної єдності, системотвірного складника української громадянської нації» [1]. Найбільшим трендом за 2022 рік визнали українську мову фахівці платформи для вивчення мов Duolingo в річному звіті [2]: понад 1,3 млн людей у світі розпочали інтенсивно вивчати українську на знак солідарності з Україною після повномасштабної військової агресії росії. Доповідь, яку проголосив на засіданні Президії НАН України 9 листопада 2022 року директор Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України Богдан Ажнюк, теж мала промовисту назву «Українська мова і українська держава» [3]. Слово «мова» в назві доповіді передує слову «держава», бо мова – це насамперед «державна справа».

Захист і відновлення України значною мірою залежать від віри у перемогу, від мотивації до «сродної» правдивої праці всіх, хто причетний до освітянської справи, впливає на ціннісні орієнтири особистості майбутніх громадян і гнучко долає освітні втрати, упроваджує положення Концепції нової української школи на засадах компетентнісного підходу.

29 серпня 2023 року Державна служба якості освіти України презентувала результати моніторингового дослідження якості освіти учнів 6, 8 класів з української мови та математики. Як показав аналіз, більшість опитаних (у тестуванні брали участь 6189 шестикласників та 6188 восьмикласників) виконали тести з української мови на посередньому рівні: заскладними виявились завдання на міркування, застосування знань у конкретній життєвій ситуації, на читання й розуміння тексту, завдання з розділів «Морфологія» та «Синтаксис» [4].

Отримані у важкий воєнний час результати зумовлюють створення сучасного освітнього середовища, упровадження в освітній процес НУШ інноваційних технологій та засобів навчання, увиразнюють мету професійної

діяльності вчителя української мови і літератури. Функціональні обов'язки, виписані у Професійному стандарті вчителя [5], – організація навчання та виховання учнів через формування ключових компетентностей, розвиток інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання, – збагачуються такими функціями, як психолог, консультант, координатор навчально-пізнавальної діяльності учнів, котрий стимулює здобувати знання самостійно, структурувати їх, застосовувати в навчальних і життєвих ситуаціях, здійснювати самоконтроль, рефлексію, формує «соціальні м'які навички, здатність до адаптації, вміння керувати емоціями» (Л. Гриневич) [6].

Зазначені зміни зумовлюють й оновлення підходів та осучаснення змісту професійної, методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої педагогічної освіти, що має забезпечувати готовність до навчання учнів в умовах упровадження реформи НУШ.

Матеріали та метод. У Концепції «Нова українська школа» на період до 2029 року зазначається на необхідності педагогіки партнерства між учнем, учителем і батьками, ґрунтовної підготовки вчителів за новими методиками і технологіями навчання, зокрема інформаційно-комунікативними [7]. Актуальні питання щодо перебудови змісту навчання української мови в закладах загальної середньої освіти в умовах упровадження НУШ вивчають і апробують авторські розробки Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Попович, С. Омельчук та ін. Цінним у контексті вивчення проблеми й утвердження націєтворчого потенціалу української освіти в умовах війни є партнерство освітян. Висвітлення досвіду взаємодії наукових установ та педагогічних університетів представлено у публікаціях О. Семеног, М. Вовк, науково-педагогічних та педагогічних працівників у публікації О. Семеног та Ю. Плужник щодо формування читацької грамотності в НУШ.

З урахуванням досліджень учених та проведеної дослідної роботи у пілотних класах у межах статті ставимо за мету окреслити змістове та методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів української мови і літератури і реалізації компетентнісного підходу в НУШ. Завдання статті вбачаємо в розгляді оновлених освітніх програм «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях, оновлених робочих програм з методики навчання української мови та лінгводидактики у середній школі, аналізі навчально-методичного забезпечення з української мови для НУШ, розробці вправ для пілотних сьомих класів.

Для досягнення мети застосовані методи аналізу і синтезу інформації, отриманої з нормативних документів, наукових джерел, модельної навчальної програми, розробка вправ для дослідної роботи в пілотному 7 класі. Дослідна робота з оновлення освітніх програм проводилась у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, апробація пілотних матеріалів у 7 класі у 2023/2024 н.р. – на уроках української мови в Шосткинській гімназії Шосткинської міської ради.

Результати. Сучасні виклики воєнних реалій загалюють перед закладами вищої педагогічної освіти питання оновлення підходів та осучаснення змісту як професійної загалом, так і методичної підготовки зокрема майбутніх учителів української мови і літератури. З урахуванням вивчення педагогічного досвіду стосовно оновлення освітньо-професійних програм у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. Сковороди, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, університеті Григорія Сковороди в Переяславі, дослідження вимог ринку праці, потреб мовно-літературної освітньої галузі, запитів стейкхолдерів, роботодавців, історико-культурного потенціалу регіону гарантими кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університеті імені А. С. Макаренка О. Семенов та Н. Громовою у співпраці зі стейкхолдерами було укладено проекти освітньо-професійних програм «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» підготовки бакалавра та магістра.

В освітніх програмах визначено нормативний зміст навчання, вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої та професійної підготовки здобувачів, виокремлено інтегральні, загальні та фахові компетентності за спеціальністю 014 «Середня освіта (Українська мова)» [8]. У проектах програм зосереджено увагу на гармонійному поєднанні психолого-педагогічних, інформатичних, філологічних дисциплін у теоретичному та прикладному аспектах і практичної підготовки з методики викладання української мови, літератури, англійської мови в закладах загальної середньої освіти. Автори переконані, що це дозволить здійснити підготовку вчителів, які реалізують основні засади концепції Нової української школи: здійснюватимуть компетентнісне

навчання та розвиток soft skills учнів з урахуванням українського та європейського досвіду, розроблятимуть та впроваджуватимуть в освітній процес новітні технології та методи, здійснюватимуть дослідницьку діяльність із залученням сучасних інформаційно-цифрових технологій. Водночас такі фахівці мають вирішувати завдання у професійній сфері, що характеризуються невизначеністю та комплексністю умов.

Фахово-методична підготовка відображає особливості методичної діяльності вчителя Нової української школи. З цією метою порівняно з 2022 р. освітньо-професійну програму «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» підготовки магістра (проект) з урахуванням Професійного стандарту вчителя та опитувань, проведених у т.ч. на Сумщині, Київщині, Закарпатті (ці регіони представляють автори публікації), відкореговано у пункті «Професійні (спеціальні) компетентності».

У проектах освітньо-професійних програм виражено інформаційно-цифрову, здоров'язбережувальну, організаційну, оцінювальну-аналітичну, інноваційну, проєктувальну-прогностичну компетентності майбутнього вчителя для навчання української мови в НУШ. Програми з методики навчання української мови та лінгводидактики у середній школі скореговемо на формування здатності (у межах публікації зупиняємось на аспекті української мови):

- визначати і враховувати в межах організації пізнавальної діяльності вікові та індивідуальні особливості учнів, зокрема з особливими освітніми потребами; використовувати ефективні шляхи мотивації та організації пізнавальної діяльності учнів у ході навчання української мови, використовувати стратегії роботи з учнями, які сприяють розвитку їх позитивної самооцінки, будувати індивідуальну траєкторію навчання й виховання (психологічну компетентність);

- здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію з української мови та суміжних дисциплін, оперувати нею у професійній діяльності; ефективно використовувати відкриті ресурси, інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, комп'ютерні програми у ході викладання української мови; формувати в учнів культуру цифрової грамотності, медіаграмотності, академічної доброчесності (інформаційно-цифрова компетентність);

- на основі аналізу сучасних концепцій навчання й виховання проєктувати творче освітнє середовище у процесі навчання української мови; оперативно реагувати на зміни; прогнозувати результати освітнього процесу; адаптувати методи, прийоми, технології навчання, форми організації навчальних занять та навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти до авторської методичної системи навчання; визначати актуальні науково-методичні проблеми, планувати, організовувати, виконувати та презентувати прикладне дослідження самостійно або у складі дослідницького колективу; застосовувати елементи теоретичного й експериментального дослідження у професійній діяльності (проєктувально-прогностична компетентність).

До предметно-методичної компетентності запропоновано такі складники: застосовувати поглиблені знання з теорії української мови для вирішення професійних завдань, подавати власну інтерпретацію мовних явищ; застосовувати когнітивно-дискурсивні вміння у створенні зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і писемній формах; застосовувати у разі продукування текстів різностильові та різножанрові одиниці з урахуванням комунікативної ситуації та комунікативного завдання; моделювати зміст навчання з української мови; формувати предметну і ключові компетентності й наскрізні вміння, ціннісні ставлення відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; добирати, використовувати, створювати ефективні методики й технології навчання, виховання і розвитку учнів; застосовувати, вдосконалювати, створювати доцільне дидактичне забезпечення освітнього процесу з урахуванням специфіки технологій електронного, мобільного й змішаного навчання.

Педагогічне партнерство організацій, у яких працюють автори статті, спонукало розробити шкільні підручники за модельною навчальною програмою «Українська мова. 5–6 класи» (автори – Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна) для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти. Навчальні книги апробовані в «пілотних» школах України, отримали гриф МОН України і нині використовуються в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Наказом МОН України від 5.02.2024 р. № 124 гриф МОН України отримав і підручник «Українська мова» для 7 класу, співавторами якого є автори статті. Окреслимо основні положення концептуальної ідеї навчальної книги, апробацію пілотних матеріалів у 7 класі у 2023/2024 н.р. в одному з експериментальних пілотних закладів на базі Шосткинської гімназії Шосткинської міської ради (пілотує М. Білясник, учитель-методист, голова методичного об'єднання вчителів української мови і літератури Шосткинської об'єднаної територіальної громади).

Наскрізна ідея авторської концепції навчальної книги визначена через такі складники: навчаюся (набуваю знань), удосконалююся (мотивую себе), розвиваю вміння (застосовую знання в різних життєвих ситуаціях, оцінюю роблю висновки), набуваю досвіду (формулю ставлення до себе, до інших людей, до подій, вчинків, явищ), ставлю нові цілі, прагну нових досягнень і згуртовую навколо себе друзів. Ураховуємо ідеї особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів, принципи дитиноцентризму, наступності; доступності віковій категорії, інструментальності, текстоцентризму, діалогічності, комунікативності, інтерактивності; інфомедійної грамотності. Особистісно орієнтований підхід вивщує цілісність учнівської особистості, заохочує до самостійності у вивченні мови, самопізнання і саморозвитку; діяльнісний підхід реалізується у процесі взаємопов'язаного вдосконалення видів мовленнєвої діяльності учнів: слухання, читання, говоріння, письма, пізнавальних дій; відповідно до компетентнісного підходу знання зміщуються у площину

формування особистісних цінностей і ставлень, розв'язання життєвих проблем, особистісного розвитку.

Зміст навчальної книги відповідає модельній навчальній програмі «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (Н. Голуб, О. Горошкіна), основним положенням Державного стандарту базової середньої освіти (2020).

Особливістю програми, як зазначають автори, є зміна пріоритетів у формуванні змісту, структури й результатів. «Вивчення української мови передбачає не лише засвоєння системи знань теорії мови, формування вмінь і навичок як інструментальної основи компетентності, а передусім особистісний розвиток учня, набуття духовно-морального досвіду, важливого для становлення громадянина і входження його у соціум» [9].

Модельна програма дозволяє реалізувати індивідуальну освітню траєкторію розвитку здобувачів; скеровує навчальну діяльність на розвиток особистості здобувача освіти засобами предмета, а саме: пізнання мови як цілісної системи, що забезпечує розвиток людини (мислення, пізнання світу, комунікацію, самовираження і самовдосконалення, емоційний світ тощо) і функціонування суспільства; формування компетентного мовця як носія духовності, культури й традицій українського народу. О. Голуб, О. Горошкіна враховують мовну, мовленнєву, соціокультурну змістові лінії, слушно наголошують, що вивчення української мови передбачає насамперед опанування мови як живого організму, активне самонавчання й виховання мовної стійкості, мовного чуття, мовного смаку. Знання набувають інструментальності, активне послуговування мовою гарантує розквіт держави і збереження її кордонів.

У межах мовленнєвої змістової лінії укладачі модельної програми виокремлюють блоки, які враховано у підручнику: 1) інформація (види інформації (текстова, графічна, числова, звукова, відео); добір і пошук інформації, надійність джерел інформації, факти і судження, достовірність і недостовірність, актуальність інформації); мета – уміти протистояти мовній агресії та маніпуляції; 2) текст (тема, підтема (мікротема), ключові слова, основна думка, зміст прочитаного, первинні і вторинні тексти, розповідь (побудова розповіді, види розповіді, розповідь про себе), читання (види читання, мета (отримання інформації, виконання завдань, набуття естетичного досвіду тощо); 3) жанри мовлення (комплімент, лестощі, похвала; прохання, умовляння, благання, клянчення, пропозиція; запрошення, згода, відмова; вибачення, подяка, привітання, смс-повідомлення); мета – сприймати, інтерпретувати, продукувати висловлення різних жанрів, застосовуючи ситуаційно виправдані мовні засоби; 4) спілкування (цілі і завдання, види спілкування, безпека віртуального спілкування, ситуація спілкування, ознаки й переваги гармонійного спілкування; запитання і відповіді; слухання, види; суперечка і сварка; маніпуляції у спілкуванні; учасники спілкування; наміри співрозмовників, правила гарного співрозмовника; етикетні норми спілкування; засоби спілкування (мовні й позамовні); вимова й інтонація; переконливість та аргументова-

ність); мета – уміти ініціювати спілкування і брати в ньому участь; дискутувати, аргументувати свою думку.

Відповідно до зазначеної модельної навчальної програми співавтори публікації уклали календарне планування уроків української мови для 7 класу. Кожна тема у календарному плануванні представлена через змістові лінії, очікувані результати, види навчальної діяльності.

Наприклад, тема «Мовні обов'язки українців» представлена такими змістовими лініями:

МЗЛ: Мовні обов'язки українців. Що таке обов'язок? Які є види обов'язків? Суть мовних обов'язків. Навіщо потрібні мовні обов'язки? Що визначає ставлення до державної мови?

СЗЛ: Українська мова як найвища цінність для українського народу.

МвнЗЛ: Текст. Ознаки тексту, його будова. Змістовий зв'язок між частинами тексту (повторення вивченого в 1–4 класах), критичний аналіз текстів; виявлення прихованої інформації.

ОР: Учень / учениця пояснює важливість мовних обов'язків для громадян, мови й держави; відповідає на запитання за змістом почутого й переказує почуте повідомлення (художній текст, медіатекст), належно акцентує на значущих деталях; визначає тему, основну ідею, окреслює коло порушених у почутому повідомленні проблем; коментує інформацію; обґрунтовує власну позицію щодо мовних обов'язків українців у реальній ситуації спілкування.

ВНД: Усвідомлення значення ключових понять, формулювання запитань і підготовка відповіді на них, здійснення пошуку інформації на підтвердження значення мовних обов'язків громадян; узагальнення різних думок, виявлення спільного й відмінного тощо); застосування прийомів активного слухання, розуміння комунікативних намірів співрозмовника; обговорення мовних обов'язків українців; висловлення власної думки щодо проблеми обов'язків носіїв мови; обґрунтування важливості піклування про мову); акцентування уваги на ролі обов'язків у житті людини, обговорення мовних обов'язків українців; сприймання й аналіз тексту, що містить нову інформацію; структурування інформації; переведення текстової інформації в графічну; написання есе за темою уроку).

Книга структурно логічно впорядкована [10]. Містить організаційну частину (звернення до школярів, «Про умовні позначення»), мовні блоки («Вступ. Мовні обов'язки українців», «Морфологія. Орфографія. Дієслово», «Інформація», «Дієприкметник», «Дієприслівник», «Текст», «Прислівник», «Жанри мовлення», «Службові частини мови. Прийменник», «Сполучник», «Частка», «Вигук», «Спілкування»), кожний з яких розподілений тематично; Додатки («Словники», «Ключі до вибраних завдань»).

Кожний розділ означаємо епіграфом: це цитати з фольклорних творів, українських письменників, науковців, діячів культури. Наприклад, епіграфом до розділу «Вступ. Мовні обов'язки українців» слугують слова Павла Гриценка «Українська мова в Україні – це

символ нашої незалежності». Є сторінка для щоденника учня, де можна записувати свої думки, мрії, мотивацію.

Кожний розділ завершуємо «Сходінками успіху»: запитуємо себе, відповідаємо, наводимо приклади, визначаємо свою сходинку успіху.

Наприклад, у розділі «Сполучник» учням запропоновано відповісти:

1. Яку частину мови називають сполучником?
2. Чому сполучник належить до службових частин мови?
3. З якою метою використовують сполучники в мовленні?
4. На які види поділяють сполучники за будовою? Наведи приклади.
5. Чим відрізняються сполучники сурядності від сполучників підрядності? Наведи приклади речень зі сполучниками сурядності та підрядності.
6. Наведи приклади речень із синонімічними сполучниками.
7. Чи можуть бути сполучники антонімічними? Наведи приклади.
8. Які сполучники пишемо разом, а які – окремо? Наведи приклади.

Методичний апарат навчальної книги для навчання корелюємо з наскрізними вміннями й кінцевими результатами навчання, що представлені в Державному стандарті, враховуємо положення технологічного підходу, основна опора якого – на формуванні компетентностей, наскрізних умінь, набутих ціннісних ставлень випускника й випускниці 7 класу.

Запропоновані параграфи дозволяють учителеві без додаткових зусиль змодельовати перебіг уроку: параграфи мають чітку структуру, епіграф є своєрідним ключем до постановки проблемного запитання, зацікавлення на початку, впродовж усього заняття та на етапі підбиття підсумків. Тема й епіграф у взаємозв'язку пропонують самостійно визначати ключові поняття уроку.

Досліджувати мовні явища, формувати мовленнєві навички й уміння дозволяє розгалужена система вправ, цінністю яких вважаємо спрямування роботи учнів на оволодіння такими знаннями й уміннями, що дають змогу визначати мету своєї діяльності, приймати рішення, діяти в нетипових ситуаціях: від актуалізації базових знань, емоційного та життєвого досвіду – до самостійного, творчого рівня через спостереження, дослідження, експеримент, самостійне опанування важливої інформації про певні поняття. Вправи і завдання ранжовані за складністю й увиразнюють принцип диференційованого навчання, що забезпечує реалізацію діяльнісного підходу. Запропоновані у вправах види навчальної діяльності дають змогу ефективно організувати читання, аудіювання, письмо й говоріння, а також оцінити рівень навчальних досягнень здобувачів освіти за групами результатів [дет. п. 11].

Працюючи з текстами різних жанрів і стилів, медіатекстами, пропонуємо читати вголос і мовчки, з маркуванням, з позначками, вибірково й за ролями; вибирати головне і другорядне, складати плани, тези; трансформу-

вати тексти в таблиці чи логічні схеми, діаграми; порівнювати два або три тексти, працювати із перерваним і вторинним текстом; редагувати й доповнювати текст. Текстовий матеріал віддзеркалює національну культуру українського народу, зорієнтований на активізацію пізнавальної діяльності учнів, розвиток духовної сфери особистості, зокрема виховання патріотизму, формування естетичного бачення світу, особистісних морально-етичних переконань, збагачення словникового запасу.

Добираючи тексти, враховуємо художньо-естетичний рівень, гуманістичний зміст, педагогічну цінність і виховний ефект, відповідність віковому періоду, визначений обсяг, його виховну, репрезентативну, інформаційну, стимулювальну, розвивальну функції, а роботу з текстами спрямовуємо в таких кількох напрямках: напрям «Обговорюймо» актуалізує й поглиблює знання про текст, спонукає осмислювати і формулювати тему, аналізувати, класифікувати, узагальнювати, структурувати, робити припущення, добирати аргументи; напрям «Виконуймо завдання» заохочує простежити, як мовні поняття «працюють» у контексті, спонукає обґрунтувати комунікативну доцільність слів, фраз, речень, структурувати інформацію, редагувати, добирати влучні слова, збагачувати текст мовними засобами, представляти власний творчий продукт.

Для розвитку усного мовлення використовуємо рубрику «Обговорюймо», репрезентовану в багатьох вправах на основі тексту. Завдання укладені так, щоб учні й учениці мали можливість продемонструвати розуміння прочитаного, здатність аналізувати й інтерпретувати викладену в тексті інформацію, набували умінь обговорювати порушену проблему, переконливо доводити свою думку.

Родзинкою на уроках є рубрика «Мовленнєвий практикум», що пояснює доречність уживання слова, фраземи, активізує самостійні дослідницькі проекти з надійними помічниками – словниками, які і підкажуть, і вмотивують, і розважать. Супроводжує й урізноманітнює навчання інтерактивний контент: покликання на інтернет-джерела, QR-коди, навчальне відео, вправи, створені на інтернет-платформах.

Компетентнісно зорієнтовані завдання спрямовані на реалізацію ключових компетентностей (вільне володіння державною мовою, математичну, компетентність у галузі природничих наук, інноваційність, екологічну, інформаційно-комунікаційну, навчання упродовж життя, громадянську, культурну, підприємливість та фінансову грамотність); мобілізують уміння успішно комунікувати в різних життєвих ситуаціях, заохочують до ініціативності, креативного мислення; працювати самостійно й у малих групах, розв'язувати проблеми на засадах партнерської взаємодії; «виводять» за межі класу: заохочують послуговуватися мовою у розв'язанні проблемних ситуацій, виконанні дослідницьких і творчих проектів, індивідуальних і групових завдань (пропонуємо підготувати виступ або дібрати інформацію й оформити її як таблицю, ментальну карту, повідомлення; поділитися враженнями від прочитаного чи побаченого).

Передбачено використання прийомів технології розвитку критичного мислення (*дерево рішень, незакінчене речення, сенкін, бортовий журнал*) й елементів інтерактивного навчання (*робота в парах чи малих групах, мозковий штурм*); уведено завдання на основі ігрових та проектних технологій. Мотивують учнів та учениць і вправи «Розсипанка», «Диво в решеті», «Редактор/редакторка», кросворди, ребуси, загадки.

Війна заактуалізувала необхідність володіння м'якими/гнучкими уміннями й навичками культуромовної особистості раціонально споживати медіаконтент, критично сприймати інформацію, відрізнити факти від суджень, ідентифікувати емоційний вплив медіа, виявляти маніпулятивний контент, фейки, володіти прийомами комунікативної взаємодії, тому чимало вправ спрямовуємо на розвиток інфомедійної компетентності: працюємо із графічною, текстовою, відео- й аудіоінформацією, навчаємось розрізнити факти і судження, правдиву й фейкову інформацію, різні види маніпуляцій у медіасфері та соціальних мережах.

Для розвитку писемного мовлення активно застосуємо вільне й формальне есе, диктанти і самодиктанти, вибірккові, стислі і творчі перекази, створюємо дописи для сайтів і соціальних мереж, редагуємо рекламні плакати, оголошення, вивіски, коментарі й дописи в блогах і мережних спільнотах; навчаємось висловлювати компліменти, подяки, захват і захоплення, розрізнити сварку і спір, уважно слухати, користуватися й укладати інструкції. Таким чином, актуалізуємо предметно-методичну компетентність, увиразнюємо інформаційно-цифрову, здоров'язбережувальну, організаційну, оцінювально-аналітичну, інноваційну, проектувально-прогностичну компетентності майбутнього вчителя для навчання української мови в НУШ.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз, дослідна робота з оновлення освітніх програм у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, апробація пілотних матеріалів у 7 класі на базі Шосткинської гімназії Шосткинської міської ради дала підстави дійти таких висновків.

Результати моніторингового дослідження якості освіти учнів 6, 8 класів з української мови в умовах воєнного часу (заскладними виявились завдання на міркування, застосування знань у конкретній життєвій ситуації, на читання й розуміння тексту) зумовлюють створення сучасного освітнього середовища у закладах вищої педагогічної освіти для підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ.

З цією метою оновлено освітні програми підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, що має міждисциплінарну та соціонімічну спрямованість, зорієнтована на сучасні наукові досягнення в галузі філології, педагогіки, методики викладання мови і літератури. У проектах освітньо-професійних програм увиразнено інформаційно-цифрову, здоров'язбережувальну, організаційну, оцінювально-аналітичну, інноваційну, проектувально-прогностичну компетентності майбутнього вчителя для навчання української мови в НУШ.

Оновлено робочі програми мовно-методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу, зокрема увиразненням предметно-методичної компетентності як здатності застосовувати поглиблені знання з теорії української мови, української літератури для вирішення професійних завдань, подавати власну інтерпретацію літературних (мовних) явищ; застосовувати когнітивно-дискурсивні вміння у створенні зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і писемній формах; застосовувати у разі продукування текстів різностильові та різножанрові одиниці з урахуванням комунікативної ситуації та комунікативного завдання; моделювати зміст навчання з української мови; формувати предметну і ключові компетентності й наскрізні вміння, ціннісні ставлення відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; добирати, використовувати, створювати ефективні методики й технології навчання, виховання і розвитку учнів; застосовувати, вдосконалювати, створювати доцільне дидактичне забезпечення освітнього процесу з урахуванням специфіки технологій електронного, мобільного й змішаного навчання.

Педагогічне партнерство організацій, у яких працюють автори статті, спонукало розробити шкільні підручники для 5, 6, 7 класів закладів загальної середньої освіти. Навчальні книги апробовані в «пілотних» школах України, отримали гриф МОН України і нині використовуються в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

На прикладі пілотних матеріалів та занять з курсу методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти продемонстровано вправи, які допоможуть урізноманітнити освітній процес з української мови і зробити його сучасним, досягти результатів за наскрізною ідеєю авторської концепції навчальної книги, що визначена через такі складники: навчаюсь (набуваю знань), удосконалююсь (мотивую себе), розвиваю вміння (застосовую знання в різних життєвих ситуаціях, оцінюю, роблю висновки), набуваю досвіду (формулюю ставлення до себе, до інших людей, до подій, вчинків, явищ), ставлю нові цілі, прагну нових досягнень.

Перспективою досліджень визначено проведення аналізу оцінювально-аналітичної компетентності майбутнього вчителя для навчання української мови в НУШ.

Література:

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
2. Вивчення української мови стало найбільшим трендом 2022 року в Duolingo. URL: <https://www.platfor.ma-na-platforni-duolingo-vyvchennya-ukrayinskoyi-movy-stalo-najbilshym-trendom-2022-roku/>.
3. Ажнюк Б.М. Українська мова і українська держава: стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 9 листопада 2022 року. *Вісник НАН України*, 2023. № 1, с. 68–72. <https://doi.org/10.15407/visn2023.01.067>.
4. Презентація моніторингового дослідження якості освіти в умовах воєнного стану: результати тестування учнів 6, 8 класів з української мови та математики. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/Testuvannya_uchniv_6_8_klasiv_matematika_ukrainska_mova_SQE-SURGe-2023_presentation.pdf.
5. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://surl.li/nydd>.
6. Як Нова українська школа виявилася сильнішою за війну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3767770-ak-nova-ukrainska-skola-nus-viavilasa-silnisou-za-vijnu.html>.
7. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja / za zag. red. Бібік Н.М. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с
8. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» підготовки магістра. URL: https://sspu.edu.ua/images/2024/docs/opp/proekt/proekt_opp_serednya_osvita_ukr_angl_2024_magistrat_d00b4.pdf.
9. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / укл.: Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. URL: https://drive.google.com/file/d/1ngp-IBriUmeHFzzN-7QxjTU14_c9BRE0/view.
10. Семенов О.М., Калинич О., Дятленко Т.І., Білясник М.Д., Гапон Л. Українська мова : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2024. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/konkursniy-vdbr-pdruchnikv-dlya-7-klasu-movno-literaturna-osvtnya-galuz/ukrainska-mova/ukrainska-mova-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-avt-semenog-o-m-kalinich-o-v-dyatenko-t--blyasnik-m-d-gapon-l-o/>.
11. Дорожня карта за підручником «Українська мова» для 7 класу закладів загальної середньої освіти / автори: О. Семенов, О. Калинич, Т. Дятленко, М. Білясник, Л. Гапон. Тернопіль : Астон, 2024. URL: https://aston.te.ua/userfiles/file/dorozhnya_karta_2024_.pdf.

References:

1. The Law of Ukraine “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language”. 2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
2. Learning the Ukrainian language has become the biggest trend in 2022 in Duolingo. Retrieved from: <https://www.platfor.ma-na-platforni-duolingo-vyvchennya-ukrayinskoyi-movy-stalo-najbilshym-trendom-2022-roku/>.
3. Azhniuk, B.M. (2023). The Ukrainian language and the Ukrainian state: Transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on November 9, 2022. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (1), 68–72. <https://doi.org/10.15407/visn2023.01.067>.
4. Presentation of the monitoring study of the quality of education under martial law: the results of testing 6th and 8th grade students in the Ukrainian language and mathematics. Retrieved from: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/Testuvannya_uchniv_6_8_klasiv_matematika_ukrainska_mova_SQE-SURGe-2023_presentation.pdf.

5. About the approval of the professional standard for the professions “Teacher of primary classes of a general secondary education institution”, “Teacher of a general secondary education institution”, “Teacher of primary education (with a diploma of junior specialist)”. Official website of the Parliament of Ukraine. Retrieved from: <http://surl.li/nydd>.
6. How the New Ukrainian School turned out to be stronger than the war.
Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3767770-ak-nova-ukrainska-skola-nus-viavilasa-silnisou-zavijnu.html>.
7. The New Ukrainian school: a teacher’s guide / by general ed. Bibyk N.M. Kyiv: Litera LTD, 2018. 160 p.
8. Educational and professional program Secondary education (Ukrainian language and literature. English language) preparation for master’s degree. Retrieved from: https://sspu.edu.ua/images/2024/docs/opp/proekt/proekt_opp_serednya_osvita_ukr_angl_2024_magistrat_d00b4.pdf.
9. Model educational program “Ukrainian language. 7–9 grades” for institutions of general secondary education / incl.: Holub N.B., Horoshkina O.M. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1ngp-IBriUmeHFzzN-7QxjTU14_c9BRE0/view.
10. Semenog, O.M., Kalynich, O., Dyatlenko, T.I., Bilyasnyk, M.D. (2024). Ukrainian language: a textbook for the 7th grade of general secondary education institutions. Ternopil: Aston. Retrieved from: <https://lib.imzo.gov.ua/konkursniy-vdbr-pdruchnikv-dlya-7-klasu/movno-literaturna-osvtnya-galuz/ukraska-mova/ukraska-mova-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-avt-semenog-o-m-kalinich-o-v-dyatlenko-t-blyasnik-m-d-gapon-l-o/>.
11. Road map according to the textbook “Ukrainian language” for the 7th grade of general secondary education institutions / authors: O. Semenog, O. Kalynich, T. Dyatlenko, M. Bilyasnik, L. Gapon. Ternopil: Aston, 2024. Retrieved from: https://aston.te.ua/userfiles/file/dorozhnya_karta_2024_.pdf.